

Мойсей Л. Т.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ТРАНЗИТИВНІ РОДОВІ МАРКЕРИ

У статті досліджується категорія роду англійської мови у ранньо-середньоанглійському та середньоанглійському періодах розвитку мови. Основна увага зосереджена на виокремленні рівнів вираження роду та визначенні ядерних засобів маркування категорії у досліджуваних періодах. З'ясовано, що рівні залишаються величиною сталою, проте змінюється домінанта. Встановлено причини зсуву категорії з граматичної до семантичної парадигми.

Ключові слова: категорія роду, флексія, редуція, лексичний рівень, ранньосередньоанглійський період, середньоанглійський період.

The article deals with the category of gender in the Early Middle and Middle English periods. The attention is focused upon the levels of gender expression and distinguishing the nucleus means of gender marking in the periods under analysis. It is proved that the levels remain constant value while dominant units change. The causes of the category shift from the grammatical paradigm to semantic paradigm are defined.

Key words: category of gender, flexion, reduction, lexical level, Early Middle English period, Middle English period.

Зміни, які відбуваються у мові прямо пропорційно, залежать від змін у соціумі. Середньоанглійський період, як зазначає О. І. Смирницький, відомий двома історичними подіями: скандинавські набіги (які почалися ще з кінця VIII ст.) та норманське завоювання (1066 р.) [5, с. 7-8]. Ці події значною мірою вплинули на розвиток англійської мови.

А. Курзан виділяє три основні риси у мові середньоанглійського періоду:

- 1) редуція флексій у парадигмах всіх частин мови, що призводить до морфологічних втрат та поступового встановлення фіксованого порядку слів;
- 2) втрата граматичного роду та становлення семантичного роду;
- 3) значний вплив скандинавських, французьких та латинських запозичень, які назавжди змінили природу англо-саксонської мови.

За словами А. Курзан, перехід від давньоанглійської до середньоанглійської є найбільш важливим для вивчення і є найменш висвітленим у сучасній лінгвістиці [8, с. 31-32]. На нашу думку, перехідні періоди вказують на зародження нових явищ у мові. Вивчення цих явищ зумовлює актуальність нашої роботи.

Метою нашого дослідження є встановлення змін, яких зазнала категорія роду у ранньосередньоанглійський та середньоанглійський періоди.

Завданням дослідження є виокремлення рівнів її вираження та вста-

новлення домінантних та периферійних засобів маркування у зазначених часових зрізах.

У давньоанглійській мові категорія роду входить у парадигми іменника, прикметника, займенника, числівника та виражається морфологічно, лексично та синтаксично. Через те, що давньоанглійська мова була синтетичною, флексії та суфікси були основними категоріальними ознаками граматичного роду. Морфологічний рівень був домінантним. Ряд відхилень, зареєстрованих нами на кожному з рівнів у давньоанглійський період розвитку мови, дає поштовх до процесу змін у системі вираження роду, але не до повного зникнення категорії (див. статтю “Вербалізація родового концепту у давньоанглійській мові”).

Ранній середньоанглійський період, який виділяє Т. А. Расторгуєва [4, с. 50-55] та ін. (мова після Нормандського завоювання XI ст.) – це період великих змін на всіх рівнях мови, зокрема лексичному та граматичному. Англійська мова перебуває під впливом скандинавської та французької, що позначилось на лексичному складі та граматичній системі мови. За твердженням О. І. Смирницького, англійська мова та скандинавські мови були схожими. Вони походять із однієї прамови – індоєвропейської. В. Н. Ярцева підкреслює, що між англійською та скандинавськими був тісний генетичний зв'язок, що зумовив неможливість етимологічного розкриття багатьох середньоанглійських лексем [6, с. 107]. Носії двох різних мов розуміли одні одних. Отже, семантичне значення слова домінувало, розбіжності існували лише у граматичній системі. У результаті зіткнення двох різних систем словозміни жодна система не збереглась [5, с. 11]. Скандинавські діалекти прискорили процес послаблення ненаголошених флексій і розпад системи відмінювання, який розпочався ще в кінці давньоанглійського періоду. Р. Клеборн свідчить про вплив французької мови на англійську [7, с. 114-115]. Труднощі виникали, коли один і той самий іменник у двох мовах належав до різних родів. Прикметники в обох мовах відмінювались за родами і мали різні відмінкові флексії. Співіснування двох мов, двох граматичних систем призводить до збереження семантичного ядра (кореня) проте, редукції флексій.

Таблиця 1.
Редуція флексій

давньоанглійські флексії	ранньосередні та середньоанглійські флексії
a(s) e(s)/(n) o(n) u(m) ig	XI -----XIV ст. e /ə/ Ø

Як зазначають І. П. Іванова та ін. [3, с. 108], усі ненаголошені голосні у написанні позначаються голосною *e*; у вимові це був нейтральний голосний /ə/. Наприклад: *care* /ə/, *stones* /ə/, *tale* /ə/, *body* /i/. До кінця XIV ст. кінцеве ненаголошене /ə/ почало повністю зникати у вимові проте, залишилось при написанні. Разом з ненаголошеними голосними у кінцевому складі редукувались і приголосні. Отже, процес редукції флексій відбувся і вплинув на систему вираження роду.

У парадигмі відмінювання іменників флексії редукувались настільки, що вирізняли тільки множину *-es*: *stōne(s)* та родовий відмінок *-es* *stōnes*. Групи іменників з основою на *-a-* об'єдналися у чоловічий рід. Більшість іменників неістот приєдналися до парадигми середнього роду. Проте деякі іменники – неістоти, які належали до парадигми жіночого роду, зберігають рід в сучасній мові (назви суден, країн). Середній рід почав переважати у парадигмі іменників завдяки запозиченням, які увійшли в мову у ранньосередньоанглійський період [9, с. 301].

Серед запозичень із французької мови були також суфікси які маркують іменники жіночого роду і сьогодні: *-ess*, *-ette*, *-enne*, наприклад, *shepherdess*, *countesse*. *That she wold be goode lady and maystresse* [The Assembly of Ladies, 445]. Так, іменник жіночого роду з суфіксом *-en(-in)* – *gydin* набув нового суфіксу і став *goddess* [2, с. 149; 5, с. 134]. Суфікс *-estre* був замінений також на суфікс *-ess*. Ряд французьких іменників у лексиці англійської мови, без родового маркування спричинив перевагу біологічного роду.

Прикметники ще деякий час зберігають родову парадигму, завдяки чому, іменники узгоджувались з прикметниками у роді. Згодом ослаблені флексії прикметників нівелювались і викликали послаблення функції родового маркеру. Прикметники втрачають морфологічне узгодження з іменником і перетворюються у незмінну частину мови [1, с. 136-137]. Порядок слів у реченні стає більш фіксованим, прикметник стає у препозицію до іменника і морфологічно не детермінує його: *sotell wyle* (subtle ruse), [Above All Thing Thow Arte a Kyng, 34], *Holy Kyrke* (holy church) [Athelston, 5].

Біологічний фактор статі виходить на перший план при встановленні роду іменника. Згідно нашої гіпотези про те, що ядром поділу іменників за родами завжди є поділ на чоловічу та жіночу стать, система біологічного роду, яка лежала в основі морфологічного рівня як домінантного у давньоанглійській мові, у середньоанглійській починає посилюватись [8, с. 44]. Рід почав залежати від біологічного фактору, і тому з'явився поділ іменників на істоти та неістоти. Істоти подалі поділялися на іменники, які позначали людей: чоловічу та жіночу стать.

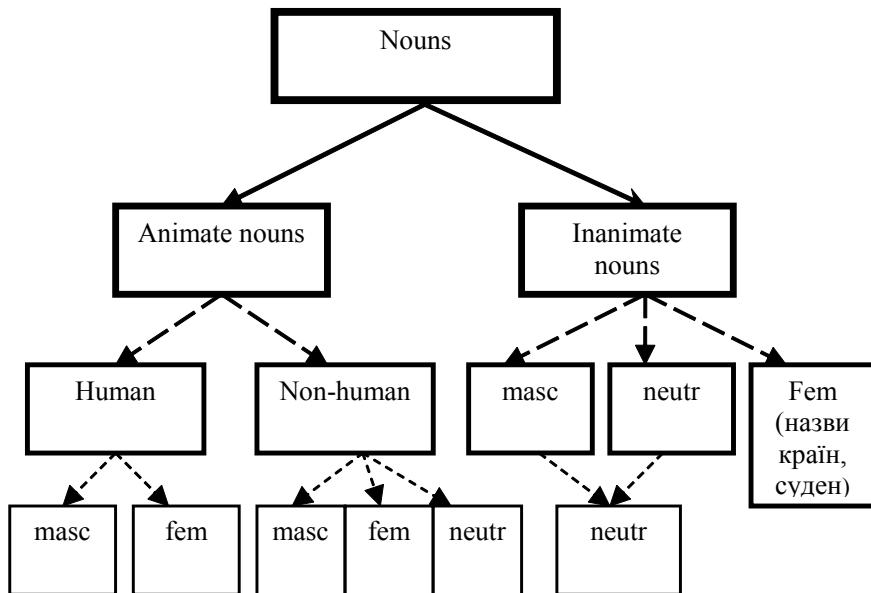

Схема 1. Категорія роду іменника XI-XIVст.

У давньоанглійській іменник належав до певного роду, і, як ми встановили без чітких правил, у середньоанглійському, як видно зі схеми 1, ядром поділу іменників є поділ на істоти та неістоти з подальшим лексико-семантичним вираженням.

Що стосується займенників, то всі за виключенням особових, втратили категорію роду. Вибір займенника третьої особи однини *he/she* залежав від того, чи іменник позначає людину, та чоловічу чи жіночу стать. До 1170 року було чітко визначено, якщо референт – людина, то природній рід домінував, у іншому випадку обидві системи мали перевагу – і граматична, і понятійна. Займенник третьої особи однини *hēo* спростився до XII ст. до форми *hē* і співпав з займенником третьої особи однини чоловічого роду *hē*. Щоб запобігти розбіжностям, форма жіночого роду спочатку була замінена формою вказівного займенника жіночого роду *sēo* яка згодом перейшла у *scaē*, *sche* та *she*. З'являються присвійні займенники *min*, *thin*, *hir/her*, *his* які розрізняють рід. Зі скандинавських мов була запозичена форма *they*, що полегшало вибір займенника, коли говорилося і про жінку, і про чоловіка: *And tegg (they)ða comen to ðe king* [Ormulum, 6896]; *By a forest gan they mete* [Athelston, c. 16]. Вказівні займенники, які у давньоанглійській мові розрізняли рід (*sē*, *seō*, *þæt*),

редукувались у означений невідмінюваний артикль *the*: *The kyng arivit in Arane* [The Bruce, с. 464], *the story telles me* [Athelston, с. 19]. Встановились форми *this, that, those, these* які не розрізняли роду: наприклад, *ðatt wegge* (сер.рід) [Ormulum, с. 6422], *ðatt ger* (чол. рід) [Ormulum, с. 6506], *this lande* (сер.рід) [Athelston, с. 125]. *That he these werkys hath wrought* [Octavian, с. 759]. Вказівні займенники почали вживатися незалежно від роду іменника [1, с. 141].

Б. Стренг [9, с. 301], М. Тауненд [10, с. 83], О. І. Смирницький, та ін. констатують вже повне зникнення граматичного роду через перехід мови від синтетичної до аналітичної. На нашу думку, категорія роду, як мовна одиниця, не зникає безслідно, тут відбуваються парадигматичні зсуви і домінантні родові маркери переходять на інший рівень. Серед граматичних родових маркерів референтами роду на синтаксичному рівні залишаються займенники третьої особи однини та суфіксально-марковані іменники, які існували і в давньоанглійській період. Рівні та засоби маркування роду залишаються, змінюється домінанта.

Схема 2. Рівні вираження категорії роду у середньоанглійській період

Отже, з початком редукції флексій у парадигмах номінативних частин мови та впливом на мову запозичень у ранній середньоанглійській період, система вираження роду змінює морфологічний рівень як домінантний у давньоанглійській на лексичний у середньоанглійській мові та рухається в напрямку синтаксичного рівня, що видно зі схеми 2. Якщо в давньоанглійській рід входив у граматичну парадигму завдяки значним морфологічним маркерам та синтаксичній сполучуваності іменника з прикметником, займенником, числівником, які детермінували його, то в середньоанглійській почав набувати сили біологічний рід який виражався лексико-семантично, відсуваючи морфологічний та синтаксичний на периферійні рівні. Морфологічні та синтаксичні засоби позначення роду залишаються, а тому, на нашу думку, констатувати, що категорія роду як граматична зникла, неправильно. Семантична парадигма роду стає домінантною.

За нашими спостереженнями кореляції з займенниками третьої особи однини починають зростати, що вказує на зростання синтаксичного рівня вираження роду. Встановити чи синтаксичний рівень є доміантним у ранньоновоанглійській та сучасній англійській мові є завданням нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин; Учеб. пособие. – 2-е изд. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 272 с.
2. Верба Л. Г. Історія англійської мови / Верба Л. Г. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 304 с. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів.
3. Иванова И. П. История английского языка / Иванова И. П., Чахоян Л. П., Беляева Т. М.; Учебник. Хрестоматия. Словарь. – СПб.: Лань, 2001. – 512 с.
4. Расторгуева Т. А. История английского языка / Т. А. Расторгуева: Учебник – 2-е изд, стер. – М.: ООО “Издательство Астрель”; ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 348 с., [4]. – На англ. яз.
5. Смирницкий А. И. История английского языка / А. И. Смирницкий [средний и новый период]. Курс лекций. – М., 1965. – 136 с.
6. Ярцева В. Н. История английского литературного языка IX-XV вв. / В. Н. Ярцева. – М.: Наука, 1985. – 246 с.
7. Claiborne R. Our Marvelous Native Tongue: The Life and Times of the English Language / Robert Claiborne. – New York: Times Books, 1983.
8. Curzan A. Gender Shifts in the History of English / Anne Curzan. – New York: Cambridge University Press, 2003. – 223 p.
9. Strang B. M. H. A History of English / Barbara M. Strang. – London: Methuen and Co Ltd, 1970. – 453 p.
10. Townend M. Contacts and Conflicts: Latin, Norse, and French / Matthew Townend // The Oxford History of English: edited by Lynda Mugglestone. – Oxford: University Press, 2006. – P. 61-85.